

สรุปผลของการวิจัยและข้อเสนอแนะ

สรุปผลของการวิจัย

การวิจัยเท่าที่ผ่านมาพอสรุปผลได้ดังนี้

ข้อแรก ปรัชญาของไวท์เฮดเป็นคำวลีคำสอนที่ทั้งอยู่ในรูป "ปรัชญา" และในรูป "กระบวนการ" ที่เป็นแบบของเขาเอง ไม่เหมือนกับคำสอนของนักปรัชญาคนในจึงควรเรียกชื่อลัทธิปรัชญาของเขาว่า "ปรัชญากระบวนการบริสุทธิ์"

ข้อที่สอง ปรัชญาแบบนี้เป็นเพียงความมุ่งมั่นในอันที่จะวางกรอบความคิดสากลให้กับแนวความคิดทั่ว ๆ ไป ที่ไม่ว่าจะเป็นความคิดในเชิงวิทยาศาสตร์ เชิงศาสนา หรือเชิงปรัชญา ก็อาจใช้หลักการเดียวกันนี้ตีความปัญหาขั้นสุดท้ายของแต่ละวงการได้

ข้อที่สาม ในขอบข่ายของปรัชญาบริสุทธิ์นั้น เราไม่ควรที่จะยืนยันและยึดมั่นอะไรให้เด็ดเดี่ยวจนเกินไป เพราะแก่นสารของปรัชญาที่เห็นได้ชัดก็คือการปรับตัวได้ในทุก ๆ สถานะการณ์เพื่อทุก ๆ ที่สุดของทุกเรื่อง—เช่นเดียวกับ "ภวันตกภาพในกรรตุภาวะ" ของไวท์เฮดที่เขาสร้างขึ้นมาเพื่อทำลายมโนภาพแห่งการยึดลัทธิของเราโดยเฉพาะ

ข้อสุดท้าย ความพยายามของไวท์เฮดในอันที่จะสร้างระบบปรัชญาให้สมบูรณ์ที่สุดเหมือนอย่างเฮเกลนั้น สรุปได้ว่าเขายังทำได้ไม่ยิ่งใหญ่เท่า ทั้งยังจะต้องคอยดูกันต่อไปอีกแต่อย่างน้อยที่สุด ระบบปรัชญาของเขาก็ได้แสดงออกซึ่งความคิดที่สุ่มรอบคอบอันมนุษย์จะพึงมีได้ ความพยายามของเขาเป็นสิ่งที่น่าทึ่ง เพราะทั้งหมดที่เขาทำในช่วงสุดท้ายแห่งบันปลายชีวิต ที่เรามีโอกาสรับรู้ได้ดังที่ได้วิจัยออกมาให้เห็นนี้เอง ที่สามารถเรียกได้ว่าเป็น "ปรัชญาอารยธรรม" ของโลกปัจจุบันอย่างแท้จริง

ขอเสนอแนะหลังการวิจัย

ในการศึกษาปรัชญาของไวท์เฮดเพียงลัทธิเดียวให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ จะได้อรรถาธิบายเกี่ยวกับปรัชญาอย่างน้อย ๓ ลัทธิไปในตัว คือ เหตุผลนิยม ประสมการณนิยม และอรรถศาสตร์คตินิยม เพราะในผลงานเชิงปรัชญาทั้งหลายของไวท์เฮด ก่อนที่เขาจะเอาความคิดเรื่องใดของใครมา ก็มักจะวิเคราะห์ให้เห็นทั้งข้อดีและข้อเสียของคำสอนดังกล่าวทั้งสามทฤษฎี ดังนั้น ผู้ต้องการความรู้ปรัชญาอย่างกว้างขวางควรศึกษาผลงานของไวท์เฮดบ้าง

ปรัชญาบริสุทธิ์ของไวท์เฮดอาจนำมาประยุกต์กับเรื่องที่สนใจและเป็นประเด็นปัญหาที่ยาก ๆ ได้ เช่น ใช้ "กระบวนการเชิงซ้อน" ของเขาในการอธิบาย "ปัจเจกสมุปบาท" ในพุทธปรัชญา ซึ่งนี่ก็เป็นประเด็นที่สมควรวิจัยในเชิงเปรียบเทียบอย่างยิ่งสำหรับผู้ที่มีพื้นความรู้เกี่ยวกับพุทธปรัชญาเป็นอย่างดี ในที่นี้ ขอชี้ให้เห็นแต่เพียงว่า กระบวนการแห่งการจับตัวเป็นรูปธรรมของภวันตภาพิในกรรตุภาวะหนึ่ง ๆ นั้น มีทั้งหลักแห่งอนิจจตา ทุกขตา และอนัตตตาเท่าที่เป็นหลักกว้าง ๆ ของปัจเจกสมุปบาทอยู่ด้วย

ปรัชญากระบวนการในฐานะลัทธิของไวท์เฮดดูเผิน ๆ อาจจะคล้ายกับคำสอนเกี่ยวกับศาสนาทั่ว ๆ ไปในแง่ประโยชน์และคุณค่า แต่ถ้ามองลึกลงไป ประโยชน์และคุณค่าย่อมมีอยู่หลายระดับ การสอนให้คนใช้ประสมการณให้ลึกลงไปถึงตัวความเป็นจริง กระทั่งกลายเป็นกระบวนการเดียวกันตามทฤษฎีของไวท์เฮดได้นั้น เป็นสิ่งที่มีประโยชน์และคุณค่าอย่างหนึ่งเหมือนกัน เพราะท้ายที่สุดเราก็จะพบความถาวรในท่ามกลางความเปลี่ยนแปลง พบคุณค่าในท่ามกลางไร้คุณค่า และพบความดีในท่ามกลางสิ่งที่ปราศจากความดีได้

การวิจัยเรื่อง "การวิเคราะห์ปรัชญากระบวนการของอัลเฟรด นอร์ธ ไวท์เฮด" นี้ นับว่าเป็นงานที่ยากชิ้นหนึ่งเท่าที่มีอยู่ในการศึกษาปรัชญา ทั้ง ๆ ที่ลำพัง "ปรัชญา" ก็ยากพออยู่แล้ว แต่ถ้ามองว่า "ความยาก" เป็นอุปสรรคที่มนุษย์ทั้งหลายหลีกเลี่ยงเสียแล้ว อารยธรรมของมนุษยชาติเองก็จะไปไม่ถึงไหน และนับวันคงจะมีแต่ความเสื่อมโทรมลง เป็นแน่ เหตุฉะนั้น จุดเริ่มต้นของการวิจัยเรื่องนี้จึงควรอยู่ที่ตัวความยากดังกล่าวเสียเอง กล่าวคือ ให้ความยากเป็นสิ่ง "ท้าทาย" ในอันที่จะก่อให้เกิดความปรารถนาที่จะทำลายความยากให้หมดสิ้นไป ด้วยการลงมืออ่าน ค้นคว้า วิเคราะห์ ครุ่นคิด ทำความเข้าใจ และใช้ชีวิตช่วงหนึ่งอยู่กับมันอย่างจริงจัง จึงจะพบว่า ในการศึกษาปรัชญานั้นอุปสรรคที่แท้จริงของความยากของมัน หากอยู่ที่การขาด "ความตั้งใจ" หรือขาด "ความพยายาม" หรือถ้าจะกล่าวให้ถูกต้องตามความคิดของไวท์เฮด ก็คือ ขาด "ปรัชญา" นั้นเอง

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย